

ХРИСТО ХОЛИОЛЧЕВ

МАКСИМ МЛАДЕНОВ

ЛИЛИЯ РАДЕВА

**БЪЛГАРСКА
СЕМЕЙНО-РОДОВА ЛЕКСИКА**
Енциклопедичен речник

София, 2012

Издава се с финансовата подкрепа на фондация „Проф. д-р Максим Младенов – Общество за изследване на българската народна реч“ при СУ „Св. Климент Охридски“.

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Христо Стефанов Холиолчев, 2012

© Максим Славчев Младенов, 2012

© Лилия Василева Радева, 2012

ISBN 978-619-152-143-2

ХРИСТО ХОЛИОЛЧЕВ

МАКСИМ МЛАДЕНОВ

ЛИЛИЯ РАДЕВА

БЪЛГАРСКА
СЕМЕЙНО-РОДОВА ЛЕКСИКА
Енциклопедичен речник

На проф. д-р СТОЙКО СТОЙКОВ (1912–1969)

Нъм|ери Й|анка х|ора задр|ужни:
св|екър, свик|ърва, д|евикъ д|евиръь,
с|едим ит|ърви, ч|етири з|ълви...
(нар. пес.)

Стани ми, стани девойче, свекърва огън
накладе, зълвите куки сметоха, девер ти
дукян отвори...
(нар. пес.)

Селска рода стои от стопан, стопанка,
татко, майка ... деда, баба, кум, кума,
кумашин, кумашинка.

(Е. Каранов, по РРДД 223)

ПРЕДГОВОР

Материалите за този речник са събрани в продължение на повече от 50 години по различни проекти (програми) и от изследвачи с различна подготовка и квалификация – научни работници (езиковеди, етнографи), учители, студенти, културни дейци от читалища и местни или регионални музеи и др. Към сбирката сега се добавят и материали, ексцерпирани от речници и диалектоложки и етнографски изследвания, които са посочени към приложената библиография на източниците.

Целенасочено и системно българската терминология за родство се проучва от началото на 50-те години на миналия век. Проф. д-р Стойко Стойков (1912–1969) съставя и издава два въпросника: 1) „Въпросник за проучване на роднински названия” (1949) със схеми на отношенията по кръвно родство и брачно родство и с оглед към названията (термините) – синоними и хетероними, които обозначават носителите на тези отношения (членове на семейството и рода), и 2) „Кратък осведомителен въпросник за проучване на българските местни говори” (1954), в който са застъпени и лексеми и словоформи като *дъщеря*, *внук*, *зет*, *братя*, *деца* и др. с оглед към техния регионален (диалектен) облик. Първият въпросник придружаваше (особено през началния период) участниците в теренните проучвания (1956–1975) за БЪЛГАРСКИ ДИАЛЕКТЕН АТЛАС и се използваше като допълнение към „Програма за събиране на материали за Български диалектен атлас” (Ст. Стойков, Институт за български език при БАН. София. 1955¹, 1959²).

През 1969 г. и Етнографският институт с музей при БАН (ЕИМ) изпраща до директорите на училищата и свой „Въпросник за установяване на роднинските названия в страната” във връзка с „проучването на бита и културата на нашия народ”. По този въпросник се извършват и пробни теренни проучвания от сътрудници на ЕИМ (Ив. Георгиева, Д. Московска, Л. Радева).

През 70-те години на миналия век (1972–1980) материали за българската „роднинска терминология” се събират и по един международен проект – ЕВРОПЕЙСКИ ЛИНГВИСТИЧЕН АТЛАС / ATLAS LINGUARUM EUROPAE (ЕЛА / АЛЕ). Българската мрежа за този атлас се състои от 32 селищни пункта,

които бяха проучени от сътрудници на Института за български език (Хр. Холиолчев, Хр. Топалова, Т. Бехар, Ел. Кяева).

Като резултат от тези разновременни, но паралелни по цел и съдържание проекти, се образуваха три сбирки (картотеки) с материали за българската „родинска терминология” – една като личен архив на проф. Ст. Стойков, втора в ЕИМ и трета като архив на ЕЛА / АЛЕ в ИБЕ.

В началото на 80-те години на миналия век именно в ЕИМ материалите от тези сбирки (личната картотека на проф. Ст. Стойков бе предоставена от съпругата му проф. д-р Ст. Стойкова, за което тук |и изказвам особена благодарност!) и от публикувани езиковедски (диалектоложки) и етнографски изследвания бяха съчетани в една картотека, по която за две години (1981–1982) бе съставен от М. Младенов, Л. Радева, Хр. Холиолчев (с участие донейде и на Ив. Георгиева и Д. Московска) един том за „Българския етнографски атлас” (БЕА) под заглавие: БЪЛГАРСКИ ЕТНОГРАФСКИ АТЛАС. РОДНИНСКИ ОТНОШЕНИЯ У БЪЛГАРИТЕ. (Част I: Карти. Част II: Статии. Коментари. Показалци.). Макар че този том на БЕА е минал през обсъждане в ЕИМ (1985) и е бил одобрен за печат, той остава неиздаден. Причините за това са няколко: 1) хроничен недостиг на средства за издаване на научни трудове в БАН (особено през 90-те години на миналия век); 2) преждевременната кончина на членовете на авторския (съствителския) колектив М. Младенов (1992) и Л. Радева (1997) и дългогодишното отсъствие от страната на Хр. Холиолчев поради зетостта му (до 1999 г.) в „Българския изследователски институт в Австрия” (Bulgarisches Forschungsinstitut in Österreich, БИИА / ВФИÖ); 3) застои на изследователската работа по БЕА преди всичко поради липса на кадри.

*

След завръщането ми в България пред мене стоеше дългът да продължа и доведе до някакъв резултат започнатото през 80-те години с моите вече покойни колеги и приятели. От разговори с проф. д-р Р. Попов (директор на ЕИМ) и ст.н.с. д-р М. Василева (зам.-директор на ЕИМ), стана ясно, че проектът „Български етнографски атлас” няма реални изгледи да бъде осъществен. Затова през 2001 г. реших, въз основа на споменатата по-горе сбирка от материали и на картите и

коментарите от неиздадения том на БЕА, да съставя един енциклопедичен речник на българската семейно-родова лексика с данни за разпространението на термините (названията) в нашата лексикографска литература и по българската езикова и етнокултурна територия и за техния произход. Така постепенно бе изграден корпусът на енциклопедичния речник, който сега се предлага на вниманието на читатели и ползватели от различни среди и слоеве на българската общественост.

*

Дължа приятелска и колегиална благодарност на:

ЦВЕТЕЛИНА ГЕОРГИЕВА – за нейната съвестна, търпелива и компетентна редакторска работа по компютърните варианти на речника;

ОЛГА МЛАДЕНОВА – за моралната подкрепа и материалното осигуряване на работата по компютърните варианти на речника;

ДАРИНА МЛАДЕНОВА и внучките на М. Младенов – МАРИНА и ЙОАНА МИХАЙЛОВИ – за готовността им да извършат компютърната обработка на началните варианти на картите схеми, приложени към речника.

Хр. Холиолчев

СТРУКТУРА НА РЕЧНИКОВАТА СТАТИЯ

Речниковата статия има следните постоянни и факултативни съставни части:

1) Заглавна словникова единица (СЕ) – съществително, субстантивирано прилагателно или местоимение, глагол. В някои случаи СЕ се представя чрез повече от една словоформа. При съществителните това може да са факултативни словообразователни варианти, напр.:

ЕРГ|ЕН

ЕРГ|ЕНИН.

При глаголите се привеждат вариантни словоформи според вида на глагола или според различен диалектен облик, напр.:

ВЕНЧ|АЯ

ВЕНЧ|АВАМ

В|ЕНЧАМ

или

ПРИСТ|АНА

ПРИСТ|АВАМ

ПРИСТ|АЯМ.

Заглавните СЕ се изписват в нормализиран (стандартен, книжовен) облик, но за някои (локално или регионално ограничени) СЕ се използват и графемни за особен (специфичен) диалектен изговор (напр. ***КУМѐХА*** ‘кума’, ***МО̀СКО*** ‘съпруг’...).

2) При заглавни СЕ, които застъпват (представят) различни по форма варианти, тези се изреждат непосредно под СЕ, напр.:

М|АЙКА

Вар.: *майка, майкя, макя...*

3) След знак = на нов ред се дава значението на СЕ и цифров код, ако тя е част от схемата на термините за субектите и отношенията на кръвно и брачно родство и родство по сватовство, кумство, кръщаване. Към значението на някои СЕ се добавят и техни синоними или хетероними. Когато е налична (засвидетелствана) и звателна форма на СЕ, тя се привежда също към значението |и, напр.:

М|АЙКА

= Жена спрямо собствените си деца /2/; мама; родителка ≥ майка (ми). Зват. ф. м|айко!, разг. майка ми!, диал. и м|айке!.

УСЛОВНИ ЗНАЦИ

| Замества ударението върху следходната сричка.

* Пред СЕ или нейни варианти означава, че терминът или словоформата не са засвидетелствани в съвременния език и неговите диалекти и са възстановени по облик (напр. ***БЛИЖИКА** ‘роднина, сродник’, ***ДЪЩЕРША** ‘племенница’...).

♦ След СЕ или нейния цифров код означава, че основното понятие (респ. значение), към което тя се отнася, се различава по някакъв допълнителен (конотативен) признак (напр. **М|АЙКА** /2/ ~ **М|АЩЕХА**, **ПАРАМ|АЙКА** и др. /2[♦]/; **БРАТ** /3/ ~ **ПОЛУБРАТ**, **ПОБР|АТИМ** и др. /3[♦]/...; **ДЕТ|Е** /5~6/ ~ **ХР|АНЕНИЧЕ**, **СЕДМ|АЧЕ** /5[♦]~6[♦]/).

+ След цифровия код означава: ‘по-възрастен’ (напр. **СЕСТР|А** /4/ ~ **К|АКА**, **Л|ЕЛЯ**, **Ч|ЕЧА** и др. /4⁺/, **Ч|ИЧО** /31/ ~ **СТ|АРКО** /31⁺/...).

- След цифровия код означава: ‘по-млад’ (напр. **Д|ЕВЕР** /37/ ~ **ДРАГ|ИНКО** /37-/ , **З|ЪЛВА** /47/ ~ **КАЛ|ИНА** /47-/...).

! След словоформа или словосъчетание (и цифров код за тях) означава, че те са или служат като звателна форма (обръщение) (напр. **БАЩ|А** /1/, но **ТАТЕ!**, **Т|АТКО!** /1!/, **БАЩ|А МИ!** /1!/, **БРАТ** /3/, но **БР|АТЕ!**, **БРАТ МИ!** /3!/, **Ч|ИЧО** /31/, но **ЧИЧО!** /31!/...).

≥ Означава, че СЕ може да има освен основното и имплицирано вторично (конотативно) значение, напр.:

Б|АБА

= Майка на баща /21/ или на майка /22/ ≥ баба ми (т.е. ‘моята баба’);

В|УЙЧО

= Брат на майка /32/ ≥ вуйчо ми (т.е. ‘моят вуйчо’).

~ Означава: ‘или’, ‘респективно’.

Р. След този знак се дават сведения за разпространението на СЕ в локални или регионални говори (с препратка към карта на разпространението, ако има такава) и/или в лексикографски източници.

П. След този знак се дават сведения за произхода (етимологията) на СЕ или нейни варианти, както и за терминологични успоредици в славянски, балкански и други езици.

◊ След този знак се дават сведения за словосъчетания (свободни, устойчиви, идиоматични) с участието на СЕ, както и за разпространението и значението им (напр. *вт|ора м|айка, повт|орна м|айка* ‘машеха’; *ст|ара м|айка* ‘баба’, *м|омчана м|айка* ‘майка на синове ~ момчета’).

● След този знак се дават сведения за производни от СЕ и субстантивирани форми на прилагателни имена, местоимения и техните значения (напр. *м|айкини, м|айчини* за ‘домът и семейството на м|айка↑’).

◁ В ъглести скоби към значението на СЕ се дават сведения за допълнителни признаци (напр. *М|АЩЕХА* = Майка <н|е р|одна>; *П|АСИНОК* = Син <н|е р|оден, доведен или заварен>; *МОМАЛѐНДА* = Мома <голяма, едра, висока>; *П|ЕТИМНИЧЕ* = Дете <единствено, най-малко → любимо, галено>).

[] В правоъгълни скоби се поставят само авторски бележки и/или знаци за „внимание”, „съмнение” и др. под.

↑ След дума (термин) или словоформа е знак за препратка, т.е. = вж. (виж).

ТАБЛИЦА
НА СУБЕКТИТЕ И ОТНОШЕНИЯТА НА КРЪВНО И БРАЧНО РОДСТВО
И РОДСТВО ПО СВАТОВСТВО, КУМСТВО, КРЪЩАВАНЕ

[кръвно родство]

/1/ баща	/2/ майка
/11/ дядо (баща на баща)	/21/ баба (майка на майка)
/12/ дядо (баща на майка)	/22/ баба (майка на майка)
/111 ... 122/ пращядо	/211 ... 222/ прабаба
/1111 ... 1222/ пращядо	/2111 ... 2222/ пращябаба
/3/ брат	/4/ сестра
/31/ чичо (брат на баща)	/41/ леля (сестра на баща)
/32/ вуйчо (брат на майка)	/42/ леля (сестра на майка)
/5/ син	/6/ дъщеря
	/5~6/ дете
/53/ племенник (син на брат)	/63/ племенница (дъщеря на брат)
/54/ племенник (син на сестра)	/64/ племенница (дъщеря на сестра)
	/53~63 ~ 54~64/ племенници
/55/ внук (син на син)	/65/ внучка (дъщеря на син)
/56/ внук (син на дъщеря)	/66/ внучка (дъщеря на дъщеря)
	/55~65 ~ 56~66/ внуци
/531/ братовчед (син на чичо)	/631/ братовчедка (дъщеря на чичо)
/532/ братовчед (син на вуйчо)	/632/ братовчедка (дъщеря на вуйчо)
/541/ братовчед (син на леля)	/641/ братовчедка (дъщеря на леля)
/542/ братовчед (син на леля)	/642/ братовчедка (дъщеря на леля)
	/531~532 ~ 631~632/ и /541~542 ~ 641~642/ братовчеди

[брачно родство]

/7/ съпруг	/8/ съпруга
/17/ свекър (баща на съпруг)	/27/ свекърва (майка на съпруг)
/18/ тъст (баща на съпруга)	/28/ тъща (майка на съпруга)
/37/ девер (брат на съпруг)	/47/ зълва (сестра на съпруг)
/38/ шурей (брат на съпруга)	/48/ балдъза (сестра на съпруга)
/74/ зет (съпруг на сестра)	/83/ снаха (съпруга на брат)
/76/ зет (съпруг на дъщеря)	/85/ снаха (съпруга на син)
/737/ чичо (съпруг на сестра на съпруг)	/831/ леля (съпруга на брат на баща)

/741/ чичо (съпруг на сестра на баща)	/832/ вуйна (съпруга на брат на майка)
/742/ – (съпруг на сестра на майка)	/837/ етърва (съпруга на брат на съпруг)
/747/ – (съпруг на сестра на съпруг)	/838/ шуренайка (съпруга на брат на съпруга)
/748/ баджанак (съпруг на сестра на съпруга)	

[родство по сватовство]

- /174/ сват (баща на съпруг на сестра)
- /176/ сват (баща на съпруг на дъщеря)
- /183/ сват (баща на съпруга на брат)
- /185/ сват (баща на съпруга на син)
- /274/ сватя (майка на съпруг на сестра)
- /276/ сватя (майка на съпруг на дъщеря)
- /283/ сватя (майка на съпруга на брат)
- /285/ сватя (майка на съпруга на син)

[родство по кумство]

- /9/ кум (брачен свидетел)
- /89/ кума (брачна свидетелка)
- /5~6.9+89/ кумче (дете на кум и кума)
- /9+89/ кумове(те)
- /99/ кумец
- /8.99/ кумица
- /5~6.99+8.99/ (дете на кумец и кумица)
- /99+8.99/ кумци(те)

[родство по кръщаване]

- /9[♦]/ кръстник
- /89[♦]/ кръстница
- /5.9[♦]~89[♦]/ кръщелник
- /6.9[♦]~89[♦]/ кръщелница
- /5~6.9[♦]~89[♦]/ кръщелниче

СЪКРАЩЕНИЯ

1. СЪКРАЩЕНИЯ НА ИЗПОЛЗВАНИ ПЕЧАТНИ ИЗТОЧНИЦИ И СПРАВОЧНИЦИ

А

Алексова = V. Aleksova. Eléments communs dans la terminologie nuptiale bulgare et roumaine: bulg. *ногъз|ей* / roum. *rocînzeu*. – *Linguistique Balkanique* XXXIX (1997–1998), 3–4. 159–163.

АЯМ = Атлас языков мира. Происхождение и развитие языков во всем мире. /Русия, Словакия/. 1998.

Б

Барболова = З. Барболова. Названия за *зълва* и *девер* в българските диалекти. – *За думите и речниците. Лексикографски и лексиколожки четения '98*. София. 2000. 391–399.

БДА = Български диалектен атлас. I. Югоизточна България (1964). II. Североизточна България (1966). III. Югозападна България (1975). IV. Северозападна България (1981). [Колектив]. София.

БДА-ЕМ = Й. Н. Иванов. Български диалектен атлас. Български говори от Егейска Македония. Драмско, Сярско, Валовишко, Зиляховско. София. 1972.

БДА-ОТ = Български диалектен атлас. Обобщаващ том. I–III. Фонетика. Акцентология. Лексика. [Колектив]. София. 2001.

БДА-ЦБ = Р. Божков. Български диалектен атлас. Северозападни български говори в Цариградско и Босилиградско. София. 1986.

БДПМ = Българска диалектология. Проучвания и материали. [Поредица]. I (1962) – X (1981). София.

БЕР = Български етимологичен речник. [Колектив]. I (1971) – VII (2010)... София.

БР = Българска реч [списание]. София. 1995–2009...

БТР = Български тълковен речник. [Колектив]. София. 1955.

В

Вакарелски = Хр. Вакарелски. Етнография на България. София. 1974.

ВаригДВ = G. Wahrig. Deutsches Wörterbuch. Gütersloh-Wien-Zug. 1991.
Василева = Л. Василева. Българското словно богатство. София. 2009.
Вач.-Керем. = М. Вачева-Хотева, Сл. Керемидчиева. Говорът на село Зарово,
Солунски. София. 2000.

Г

ГБР = Гръцко-български речник. [Колектив]. София. [1954].

Геров = Н. Геровъ. Ръчникъ на българский языкъ съ тълкувание ръчи-ты на
български и на русски. I (1895) – V (1904). Пловдивъ.

ГеровДоп. = Т. Панчевъ. Допълнение на българския ръчникъ отъ Н. Геровъ.
Пловдивъ. 1908.

Граматака = Граматака на съвременния български книжовен език. I. Фонетика
(1982). II. Морфология (1983). III. Синтаксис (1983). [Колектив]. София.

Гълъбов = И. Гълъбов. За произхода на група названия от българската народна
роднинска терминология. – *Избрани трудове по езикознание /472–482/*. София.
1986.

Д

ДавРИПК = А. Давидов. Речник-индекс на Презвитер Козма. София. 1976.

Дал = Вл. Даль. Толковый словарь живого великорусского языка. I–IV. 1981–1982⁸.
Москва.

ДечТР = Д. Дечева. Тълковен речник с фразеологични съчетания. София. 1997.

ДДА = Т. Papahagi. Dicționarul dialectului aromân. București. 1974.

ДЛР = Dicționarul limbii române. [Колектив]. I (1913) – VII (1969)... București.

ДЛРМ = Dicționarul limbii române moderne. [Колектив]. București. 1958.

Добрев 1984 = Ив. К. Добрев. За тюркизмите в българския език и роднинското име
|еца. – *Български език XXXIV*, 2, 159–162.

Добрев 1994 = П. Добрев. Светът на прабългарите. Истини и заблуди. София.

Добрев 1995 = П. Добрев. Езикът на Аспаруховите и Куберовите българи. Речник и
граматика. София.

Добруджа = Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. Добруджа.
[Колектив]. София. 1974.

ДТБ = A Dictionary of Turkisms in Bulgarian. [Колектив]. Oslo. 2002.

Дювернуа = А. Дювернуа. Словарь болгарского языка по памятникам народной словесности и произведениям новейшей печати. Москва. 1885.

Е

ЕССЯ = Этимологический словарь славянских языков. [Колектив]. I (1974) – XVII (1990)... Москва.

И

Иванова = М. Иванова. Родството по сватовство у българите. Велико Търново. 2003.

ИБР = Италианско-български речник. [Колектив]. София. 1972.

К

Капанци = Бит и култура на старото българско население на Североизточна България. Етнографски и езикови проучвания. [Колектив]. София. 1985.

Караджич = Вук Стеф. Караџић. Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима. У Београду. 1935.

Керемидчиева¹ = Сл. Керемидчиева. Копривщица – история и език. София. 2007.

Керемидчиева² = Сл. Керемидчиева. Обща характеристика на говора на Каменица – Велинград. – *Българска реч*. XIII (2007). 2. 136–145.

Китанова = М. Китанова. Материалы к словарю болгарской терминологии родства. – *Категория родства в языке и культуре*. Москва. 2009. 279–302.

Л

Лов. край = Ловешки край. Материална и духовна култура. [Колектив].

Етнографски проучвания на България. София. 1999.

М

Махек = V. Machek. Etymologický slovník jazyka českého a slovenského. Praha. 1957.

МББР = Материали за български ботаничен речник. [Колектив]. София. 1939.

МладБТР = Ст. Младенов. Български тълковен речник (с оглед на народните говори). I (1951). София.

МладГрамм. = Ст. Младенов и Стефанъ П. Василевъ. Граматика на българския езикъ. София. 1939.

Младенов 1993 = М. Сл. Младенов. Българските говори в Румъния. София.

МладЕР = Ст. Младеновъ. Етимологически и правописен речник на българския книжовен език. София. 1941.

МНК = Halász Elel. Magyar-német kézisótár. Budapest. 1990.

Н

НПРН = Н. Кауфман, Т. Тодоров. Народни песни от Родопския край. София. 1970.

П

ПарЕР = Б. Парашкевов. Етимологични дублети в българския език.

Енциклопедичен речник на думи и имена с единно лексикално първоначало. София. 2008.

Пир. край = Пирински край. [Колектив]. Етнографски, фолклорни и езикови проучвания. София. 1980.

Пловд. край = Пловдивски край. [Колектив]. Етнографски и езикови проучвания. София. 1986.

Пушкариу = S. Pușcariu. Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache. I. Lateinisches Element. Heidelberg. 1905.

Р

РадБТР = В. Радева. Български тълковен речник. София. 2012.

РБГ = Л. Антонова-Василева, Г. Митринов. Речник на българските говори в Южните Родопи, Драмско и Сярско. София. 2011.

РБЕ = Речник на българския език. [Колектив]. I (1977) – XIII (2008)... София.

РБР = Румънско-български речник. [Колектив]. София. 1962.

РРДД = Речник на редки, остарели и диалектни думи в литературата ни от XIX и XX век. [Колектив]. София. 1974.

РСБКЕ = Речник на съвременния български книжовен език. [Колектив]. I (1955) – III (1959). София.

РСтбЕ = Малък речник на старобългарския език. [Колектив]. Велико Търново. 2001.

РЧД = Речник на чуждите думи в българския език. [Колектив]. София. 1982.

С

Сакар = Сакар. Етнографско, фолклорно и езиково изследване. [Колектив]. София. 2002.

СБНУ = Сборник за народни умотворения и народопис. I (1889) – ЛП (1963).

СДД = Söz derleme dergisi. [Колектив]. I (1939) – IV (1949). Istanbul.

Скок = P. Skok. Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika. I (1971) – IV (1974). Zagreb.

Славова = Т. Славова. Названия за кръвно родство в средновековната българска книжнина. – *Българска реч* XIII (2007). 2. 88–97.

Соф. край = Софийски край. Етнографски и езикови проучвания. [Колектив]. София. 1993.

СтБР = Старобългарски речник. [Колектив]. I (1999). II (2009). София.

СтойковБД = Ст. Стойков. Българска диалектология. София. 1993³.

Стоянов В. = В. Стоянов. Етнонимът „българи” в светлината на една еволюционна теория. – *Bulgaro-Turcica* I. 2–51. София. 1977.

Стоянов Ст. = Ст. Ив. Стоянов. Макоцево. История, бит и фолклор. София. 1970.

Странджа = Странджа. Материална и духовна култура. [Колектив]. София. 1996.

СРСБКЕ = Синонимен речник на съвременния български книжовен език. [Колектив]. София. 1980.

СТРБЕ = Съвременен тълковен речник на българския език. [Колектив]. Велико Търново. 1995².

Т

Таноцки = Fr. Tanocki. Rječnik rodbinskih naziva. Osijek. 1986.

ТБД = Трудове по българска диалектология. [Поредица]. I (1965) – XII (1984). София.

ТБДИБЕ = Трудове по българска диалектология и история на българския език. [Поредица]. I (2002)... София.

ТБР = Турско-български речник. [Колектив]. София. 1952.

Тихонов = А. Н. Тихонов. Словообразовательный словарь русского языка. I–II. Москва. 1985.

Трубачев = О. Н. Трубачев. История славянских терминов родства и некоторых древнейших терминов общественного строя. Москва. 1959.

У

УЕР = Ив. Касабов, Кр. Стоянов. Универсален енциклопедичен речник. I (1999) А – Л. / II (2003) М – Я. София.

Ф

Фасмер = Макс Фасмер. Этимологический словарь русского языка. I (1964) – IV (1973). Москва.

Филипова-Байрова = М. Филипова-Байрова. Гръцки заемки в съвременния български език. София. 1969.

ФРБЕ = Фразеологичен речник на българския език. [Колектив]. I (1974). II (1975). София.

Ц

Цибранска-Костова = М. Цибранска-Костова. По следите на българското църковноюрисдикционно наследство в руските хранилища (Ръкопис РГБ ГРИГ. 32). – *Българска реч* VIII (2007). 2. 70–75.

ЦоневИст. = Б. Цонев. История на българския език. I (1940²). II (1934). III (1937). София.

Ш

Шаур = Vl. Šaur. Etymologie slovanských příbuzenských terminů. Praha. 1975.

2. СЪКРАЩЕНИЯ ЗА АРХИВИ

АрхБДР = Архив на Български диалектен речник

АрхБоядж. = Архив на Ж. Бояджиев (СУ)

АрхЕИМ = Архив на Етнографския институт с музей при БАН

АрхМлад. = Архив на М. Младенов (личен)

АрхМос. = Архив на М. Москов (СУ)

АрхСтойк. = Архив на Ст. Стойков (личен)

АрхХол. = Архив на Хр. Холиолчев (личен)

3. ДРУГИ СЪКРАЩЕНИЯ

А

алб. = албански

англ. = английски

арум. = арумънски

Б

б.м. = бележката моя

балк.-лат. = балканско-латински

брус. = белоруски

букв. = буквално

бълг. = български

В

вар. = вариант

вж. = виж

вин. = винителен

Г

гал.-умал. = гальовно-умалителен (-лна, -лно, -лни)

гат. = гатанка

гл. = гласен (звук)

глагол. = глагол

глуж. = горнолужишки

гръц. = гръцки

Д

дард. = дардански

диал. = диалектен (-тна, -тно, -тни)

длуж. = долнолужишки

Е

ед.ч. = единствено число

ез. = език

Ж

ж.р. = женски род

З

зват. = звателен (-лна, -лно, -лни)

знач. = значение

И

илир. = илирийски

имен. = именителен (падеж)

инд. = индийски

индоевроп. = индоевропейски

исп. = испански

ист. = исторически

ит. = италиански

К

к. = карта

кашуб. = кашубски

книж. = книжовен (-вна, -вно, -вни)

ком. = коментар

кор. = корен

Л

лат. = латински

л.и. = лично име

луж. = лужишки

М

мим. = местоимение

мн.ч. = множествено число

м.р. = мъжки род

Н

нар. пес. = народна песен

нар. прик. = народна приказка

нареч. = наречие

нариц. = нарицателен (-лна, -лно, -лни)

наст. = наставка

нем. = немски

нечлен. = нечленуван (-а, -о, -и)

О

обикн. = обикновено

обл. = областно

общослав. = общославянски

оконч. = окончание

осн. = основа

отглаг. = отглаголен (-лна, -лно, -лни)

П

П. = произход

пад. = падеж

под. = подобен (-бна, -бно, -бни)

посл. = пословица

перс. = персийски

прабълг. = прабългарски

праслав. = праславянски

предл. = предлог

предст. = представка

прен. = преносно

пренебр. = пренебрежително

прил. = прилагателно (име)

прич. = причастие

произв. = производна (-дно, -дни)

Р

Р. = разпространение

разг. = разговорен (-а, -о, -и)

разш. = разширен (-а, -о, -и)

респ. = респективно

род. = родителен (падеж)

рум. = румънски

рус. = руски

С

сем.-род. = семейно-родов (-а, -о, -и)

сл. = следващ (-а, -о, -и)

слав. = славянски

словаш. = словашки

словен. = словенски

ср.р. = среден род

србълг. = среднобългарски

сръб. = сръбски

стбълг. = старобългарски

стинд. = староиндийски

стпол. = старополски

страд. = страдателно (причастие)

струс. = староруски

стслав. = старославянски

стчеш. = старочешки

срвн. = сравни

съб. = събирателно

съгл. = съгласен (звук)

съчет. = съчетание

съчл. = съчленен (-а, -о, -и)

същ. = съществително (име)

Т

тур. = турски

тюрк. = тюркски

У

увел.-одобр. = увеличително-одобрително

увел.-укор. = увеличително-укорително

укр. = украински

унг. = унгарски

Ф

ф. = форма

фолкл. = фолклорен (-рна, -рно, -рни)

фр. = френски

Х

хърв. = хърватски

Ц

църк.-слав. = църковно-славянски (-ска, -ско, -ски)

Ч

част. = частица

чеш. = чешки

числ. = числителен (-лна, -лно, -лни)

член. = членуван (-а, -о, -и)

БИБЛИОГРАФИЯ

1. БИБЛИОГРАФИЯ НА АВТОРИТЕ НА РЕЧНИКА

М. Младенов, Л. Радева, Хр. Холиолчев [с участието и на Ив. Георгиева и Д. Московска]. Български етнографски атлас. Роднински отношение при българите. Част I. Карти. Част II. Статии, коментари, показалци. (1982–1985) [неиздаден ръкопис].

М. Младенов. Сб. Диалектология. Балканистика. Етнолингвистика. Лингвистично наследство. София. 2008:

– (1971) Две лексикални изоглоси в български език. / 1. б|улка // нев|еста. 656–662.

– (1974) Една лексико-семантична изоглоса в българския език: *чувам* ‘слушам’ // *чувам* ‘пазя, отглеждам’. 719–723.

– (1981) Географско разпределение на прабългарски лексикални елементи. 198–211.

– (1983) Българо-румънски езикови ареали. 273–293.

– (1987) Ареална характеристика на романски елементи в българските диалекти. 236–272.

– (1991) Ареална характеристика на гръцките заемки в българските диалекти. 211–235.

– (1992) Из българската лингвистична география. 3. в|уйчо ([уйчо |учо] // вуйко (уйко, уйк’а, ук’о, уко, уке). 738–740, 747.

– (1998) Дистрибуция на балканизмите в българските диалекти. [в съавторство с Ив. Дуриданов] 164–197.

И. Георгиева, Д. Московска, Л. Радева

– (1971) За проучването на роднинските названия у нас / Предварително съобщение/. – *Известия на Етнографския институт и музей*. XIII. 271–585.

– (1972) Терминологична система на кръвното родство у българите. – *Известия на Етнографския институт и музей*. XIV. 159–173.

– (1973) Опыт изучения системы кровного родства у болгар. – *Советская этнография*. 2. 60–68.

Хр. Холиолчев / Chr. Choliolčev

– (2005) За някои роднински названия в българския език. – сп. *Българска реч*. 1. 54–61.

– (2005) Wortgeographie: bulgarische Heteronyme für ‘Trau zeuge’ und ‘Trauzeugin’. – сп. *Балканско езикознание*. 1–2. 50–55.

– (2006) Bulgarische Heteronyme für ‘Bruder der Ehefrau’ (Schwager) und ‘Ehefrau des Bruders der Ehefrau’ (Schwägerin). – сп. *Балканско езикознание*. 2. 212–222.

– (2006) Bulg. bül’a – Verbreitung und Herkunft. – *Сборник в чест на Румяна Златанова. Диалог и духовност*. 167–176. София.

– (2007) Българските роднински названия с кор.-осн. *нан-/нан’- // нен-/нен’- // нин-/нин’-*. Значения и разпространение. – сп. *Българска реч*. 1. 78–93.

– (2007) Старобългарско *мати*, бълг. диал. *м|ати*, *м|атер* и общобългарско *м|айка*. – сп. *Българска реч*. 2. 146–151.

– (2008) Ономазиологична и словообразователна характеристика и разпространение на термини за «годеж» в българския език. – сп. *Българска реч*. 2–3. 38–46.

– (2008) Особености на семейно-роднинската терминология в странджанските говори. – *Сборник в чест на 80-годишнината на проф. Дина С. Станишева*. 397–402. София.

– (2008) Наричателни и звателни термини за ‘по-възрастен роднина от мъжки пол’ в българския език. – сп. *Българска реч*. 1. 73–84.

– (2010) Обредното лице ‘стари сват’ в българската сватба. – сп. *Българска реч*. 1–2. 88–93.

– (2010) Названия (термини) за «сватовници» в българския език. Произход и разпространение. – сп. *Българска реч*. 3. 42–53.

– (2010) За произхода на термина *баща*. – *Слово и словесност. Сборник в чест на доц. д-р Юлия Балтова*. 384–387. София.

– (2012) Словообразувания (*nomina attributiva*) по признака ‘подобен, сходен, присъщ’ – сп. *Българска реч*. 1. 47–51.

2. ПЕЧАТНИ ИЗТОЧНИЦИ, СПРАВОЧНИЦИ, АРХИВИ

В. Арнаудов, Л. Мишу. Румъно-български речник. София. 1954.

Д. Вакарелска-Чобанска. Речник на Самоковския говор. София. 2005.

Д. Вакарелска-Чобанска. Речник на говора на с. Хърсово, Мелнишко. Благоевград. 2006.

М. Вачева-Хотева, Сл. Каремидчиева. Говорът на село Зарово, Солунско. София. 2000.

Н. Вуков. Родствени отношения в българския юнашки епос. София. 2008.

Ст. Генчев. Кумството у българите. Прояви. Основни черти. Исторически корени. – *Известия на етнографския институт и музей*. XV. 1974.89–112.

Б. Д. Гринченко. Словарь украинского языка. I. А – Ж. Киев. 1907.

Л. Гълъбов. Лексиката на говора в село Доброславци, Софийско. София. 2000.

А. Даскалова, Б. Велчева. Из историята на българската роднинска терминология. – *Старобългаристика*. 1982. 2. 60–67.

М. Димитрова, А. Спасова. Синонимен речник на съвременния български книжовен език. София. 1980.

М. Иванова. Традиционни родови институти и роднинска терминология. – *Сакар. Етнографско, фолклорно и езиково изследване*. [Колектив]. София. 2002. 372–393.

А. Игов. Сърбохърватско-български речник. София. 1959.

Сл. Каремидчиева. Говорът на Ропката. Родопска граматика. София. 1993.

Б. Марков. О выражении родственных отношений в современных славянских языках. – *Реферати на македонските слависти за IX Меѓународен славистички конгрес во Киев*. Скопје. 1983. 41–53.

Е. Меракова. Диференциален диалектен речник на Райково. Смолян. 1993.

- Ст. Младенов. История на българския език. София. 1979 /Превод от немското издание през 1929 г./.
- М. Мъжлекова. Речник на старобългарските думи в днешните български говори. София. 1990.
- Л. Нанов, А. Нанова. Български синонимен речник. София. 1987.
- А. Ничев. Костурският българо-гръцки речник от XVI век. София. 1987.
- Обратен речник на съвременния български език. [Колектив]. София. 1975
- Польско-русский словарь. [Колектив]. Москва. 1958.
- А. Попстоилов. Село Зарово, Солунско. Историко-фолклорно и езиковедско изследване. София. 1979.
- В. Радева. Семейно-родственна лексика – общност и национална специфика в славянском словообразовании. – *Відображення історії та культури народу в словотворенні. Доповіді XII Міжнародної конференції Комісії зі слов'янського словотворення при Міжнародному комітеті славістів (25–28 травня 2010 р., Київ, Україна)*. Київ. 2010. 236–246.
- Руско-албанский словарь. [Колектив]. Москва. 1954.
- Ирина А. Седакова. *Балканские мотивы в языке и культуре болгар*. Москва. 2007.
- Р. Сребранов. Чечкият говор. София. 2007.
- Е. Стоевска-Денчова. Од роднинската терминологија во македонскиот дијалектен јазик. – *Македонска седмица на науките и уметностите. Ареална лингвистика. Теории и методи*. Скопје. 2005. 297–306.
- Ст. Стойков. Роднински назвања от с. Лозарево, Поляновградско [Карнобатско]. – сп. *Език и литература*. 1957. 1. 59.
- Турецко-русский словарь. [Колектив]. Москва. 1977.
- Е. С. Узенёва. Терминология родства в словаре болгарской свадьбы. – *Категория родства в языке и культуре*. Москва. 2009. 129–147.
- Г. П. Цыганенко. Этимологический словарь русского языка. Киев. 1970.
- Н. М. Шанский, В. В. Иванов, Т. В. Шанская. Краткий этимологический словарь русского языка. Москва. 1975.

Česko-ruský slovník. [Коллектив]. Praha. 1958.

M. Fritsche. Türkisch-balkanische Parallelitäten und türkische Elemente in den Verwandtschaftsterminologien der Balkansprachen. – *Die Türkei in Europa*. Göttingen. 1979. 118–136.

J. Holub. Stručný slovník jazyka československého. V Praze. 1937.

A. V. Isačenko, D. Kollár. Slovensko-ruský slovník. Bratislava. 1959.

B. Kytzler, L. Redemund. Unser tägliches Latein. Lexikon des lateinischen Spracherbes. Mainz – Augsburg. 1992–1995.

Österreichisches Wörterbuch. [Коллектив]. Wien. 1979³⁵.

Fr. Sławski. Słownik etymologiczny języka polskiego. I. Kraków. 1952–1969.

|АБА

= Сестра <по-възрастна> /4⁺/; кака. Зват. ф. |або!.

Р. Диал. В някои местни говори в Гоцеделчевско (източно от р. Места), Велинградско, Смолянско. Вж. к. 4⁺. У ГеровДоп. 2 |або с пояснение: „роднинско зъване по-старата сестра от по-младата у тетевенските помаци”.

= Сестра на баща /41/; леля.

Р. Диал. В някои местни говори в Гоцеделчевско (източно от р. Места).

= Съпруга на брат <по-възрастни> на съпруг /837⁺/; егърва <по-възрастна>.

Р. Диал. В някои местни говори във Велинградско.

П. Тур. *aba* ‘по-възрастна сестра’, ‘леля’ и др. (СДД I 61) → бълг. диал. |аба ‘кака’, ‘леля’, ‘егърва <по-възрастна>’. Срвн. и |абла.

• |Абини. Домът и семейството на |аба↑. Субстантивирано мн.ч. на прил. |абин.

|АБЛА

= Сестра <по-възрастна> /4⁺/; кака. Зват. ф. |абло!.

Р. Диал. В някои местни говори в Разложко, Гоцеделчевско (източно от р. Места) и в Родопите (Маданско, Ардинско, Кърджалийско). Вж. к. 4⁺. В РРДД 11 – ‘кака’. У ГеровДоп. 1 – ‘кака’ – за говора на гр. Чепеларе с пояснение: „така родопските помаци викат на по-малка сестра” [?].

= Сестра на баща /41/; леля.

Р. Диал. В някои местни говори в Гоцеделчевско (източно от р. Места), Смолянско, Ардинско.

= Сестра на съпруг /47/; зълва.

Р. Диал. В някои местни говори в Гоцеделчевско и Асеновградско.

= Сестра на съпругата <по-възрастна> /48⁺/; балдъза <по-възрастна>.

Р. Диал. В някои местни говори в Благоевградско, Разложко и Ардинско.

= Съпруга на брат <по-възрастни> /83⁺/; снаха от брат <по-възрастни>.

Р. Диал. В някои местни говори в Маданско.

П. Тур. *abla* ‘по-голяма сестра, кака’, ‘обръщение към по-възрастна жена’ (ТБР 1, СДД I 64, ДТБ 1) → бълг. диал. |абла с различни значения. Срвн. и |аба.

• |Аблини. Домът и семейството на |абла↑. Субстантивирано мн.ч. на прил. |аблин.

|АБО

= Мъж спрямо собствените си деца /1/; баща, татко. Нарич. и зват. (*|або!*) ф.

Р. Диал. В някои местни говори във Велинградско.

= Баща на баща /11/ или на майка /12/; дядо.

Р. Диал. В някои местни говори във Велинградско.

П. Начална зват. ф. от *|абоба*↑, съкратена в и по детска реч и придобила и нарицателна функция.

• **|Абови.** Домът и семейството на *|або*↑. Субстантивирано мн.ч. на прил. *|абов.*

|АБОБА

Вар.: *|абоба*, *|абуба*.

= Баща на баща /11/ или на майка /12/; дядо. Нарич. и зват. (*|абоба!*, *|або!*) ф.

Р. Диал. В някои местни говори във Велинградско. У ГеровДоп. 2 – ‘дядо’ – за говора на с. Чепино (сега квартал на гр. Велинград) с пояснение: „у родопските помаци”.

П. Тур. *baba* ‘баща’, *büyük baba* ‘дядо’ (ТБР 36, ДТБ 1) → бълг. диал. *баб|а*↑, *боб|а*↑ – за ‘баща’, ‘дядо’ и др., и *|абоба*, *|абуба* и *|або*↑ – за ‘дядо’.

АГ|А

= Брат на баща <по-възрастен> /31⁺/; чичо. Зват. ф. *|аго!*

Р. Диал. В някои местни говори в Смолянско, Ардинско, Крумовградско.

= Брат на съпруг <по-възрастен> /37⁺/; девер <по-възрастен>.

Р. Диал. В някои местни говори в Благоевградско, Разложко, Велинградско и Ардинско.

= Съпруг на сестра <по-възрастни> на съпруг /747⁺/; съпруг на зълва <по-възрастни>.

Р. Диал. В някои местни говори в Благоевградско, Разложко.

П. Тур. *ağa* ‘по-голям брат’ (ТБР 6, ДТБ 2) → бълг. диал. *аг|а*. Срвн. и *аг|абей*, *|аго*.

• **|Агови.** Домът и семейството на *аг|а*↑. Субстантивирано мн.ч. на прил. *|агов.*

АГ|АБЕЙ

= Брат на съпруг <по-възрастен> /37⁺/; девер <по-възрастен>. Нарич. и зват. (*аг|абей!*) ф.

Р. Диал. В отделни местни говори в Ардинско.

П. Тур. *ağabeu* ‘по-голям брат’ (ТБР 6) → бълг. диал. *аг|абей* ‘девер <по-възрастен от съпруга>’. Срвн. и *аг|а*, *аго*.

АГАЛ|ЪК

= Брат на съпругата <по-възрастен> /38⁺/; шурей <по-възрастен>. Нарич. и зват. (*агал|ък!*) ф.

Р. Диал. В Дунавската равнина (Русенско, Провадийско, Варненско) и Добруджа (Добричко). Вж. и Китанова 282.

П. Тур. *ağa* ‘по-голям брат’, *ağalık* ‘положение на ага’ (ТБР 6) → бълг. диал. *агал|ък* ‘шурей’.

|АГО

Вар.: *аго*, *агу*.

= Брат <по-възрастен> /3⁺/; батко. Нарич. и зват. (*аго!*) ф.

Р. Диал. В местни говори в Благоевградско, Разложко, Гоцеделчевско (източно от р. Места – *агу|агу!*) и в Родопите (Велинградско, Девинско, Смолянско, Ардинско, Кърджалийско). У ГеровДоп. 2 – „название на по-голям брат у ловчанските помаци”.

= Брат на съпругата <по-възрастен> /38⁺/; шурей <по-възрастен>.

Р. Диал. Спорадично в някои местни говори в Девинско.

= Съпруг на сестра <по-възрастни> /74⁺/; зет от сестра <по-възрастни>.

Р. Диал. Спорадично в местни говори във Велинградско, Смолянско.

П. Тур. *ağa* ‘по-голям брат; бацьо’ (ТБР 6, ДТБ 2) → бълг. диал. *аг|а↑* и *аго* като начална зват. ф., придобила и нарицателна функция. Срвн. и *аг|а*, *аг|абей*.

• **|Агови**. Домът и семейството на *аго↑*. Субстантивирано мн.ч. на прил. *агов*.

АГЪРЛ|ЪК

Вар.: *агърл|ък*, *агарл|ък*.

= Откуп (в пари или в дарове), който семейството на момък дава на семейството на мома при годежа.

Р. Диал. У МладБТР 56-57 *агарл|ък* и *агърл|ък* с пояснение: „Моминът баща иска *агарл|ък* (бащино право) за годежа”, ‘откуп’. В РРДД 12 – ‘пари, които момък или баща му дава на родителите на момата при годежа’ (по текст от Г. Караславов). У Иванова 58 *агърл|ък* „представлява бащино право над момата, което момковият

баща трябва да откупи”.

= Имущество (имот, покъщнина, пари), което жена (съпруга) внася в семейството при сключване на брак; зестра.

Р. Диал. У МладБТР и РРДД (пак там) – ‘зестра’.

П. От тур. *ağırlik* ‘тежест’, ‘откуп, който младоженецът дава на родителите на булката’ (ТБР 7, ДТБ 2) → бълг. *агърл|ък*. Срвн. и *прид*.

|АДАВЕЦ

= Брат на баща /31/; чичо. Зват. ф. [?].

Р. Диал. Спорадично в някои местни говори в Ардинско.

П. Тур. *ad* ‘име’, *aday* ‘кандидат [за женитба]’, ‘годеник’, *ade* ‘майка’, ‘кака’ (СДД I 71) → бълг. диал. |*адавец* с посоченото значение, адаптирано със съчл. наст. -*ав-ец*. Срвн. и |*адьо*.

|АДЖО

= Брат <по-възрастен> /3⁺/; батко. Нарич. и зват. (|*аджо!*) ф.

Р. Диал. У ГеровДоп. 2 – ‘бате, аго’ – за говора на с. Чепино (сега квартал на гр. Велинград).

= Брат на баща /31/; чичо.

Р. Диал. В местни говори в Тетовско и гр. Тетово (Вардарска Македония).

П. Вероятно от тур. *hacı* ‘поклонник’, ‘хаджия’ → бълг. разг. и диал. (*х*)*адж|ия*, но диал. и |*аджо* като начална зват. ф., придобила и нарицателна функция. Възможно е обаче |*аджо* да е видоизменена (съкратена) зват. ф. от тур. *atca*, *atıca* и бълг. диал. *ам|иджа*, *ам|уджа*↑.

• |*Аджови*. Домът и семейството на |*аджо*↑. Субстантивирано мн.ч. на прил.

|*аджов*.

|АДЬО

= Брат <по-възрастен> /3⁺/; батко. Нарич. и зват. (|*адьо!*) ф.

Р. Диал. Спорадично в някои местни говори в Гоцеделчевско (източно от р. Места). Срвн. и |*адавец*, |*аджо*.

П. Вероятно е свързано с тур. *ad* ‘име’, *aday* ‘кандидат’ [за женитба], ‘годеник’, *ade* ‘майка’, ‘кака’ (СДД I 71) → осн. *ад-/адь-* + оконч. -*о*, като зват. ф., придобила и нарицателна функция. Срвн. и |*аджо*.